

BRACTWO ŚW. JANA NEPOMUCENA PRZY KOŚCIELE PARAFIALNYM W KROŚCIENKU WYŻNYM W LATACH 1770–1914

Wstęp

Zagadnienia związane z bractwami (konfraterniami) kościelnymi doczekały się w polskiej literaturze historycznej wielu opracowań ukazujących działalność pojedynczych stowarzyszeń tego typu lub ich funkcjonowanie na pewnym obszarze. Pomimo to nadal zauważa się brak prac na temat niektórych bractw¹. Odnosi się to między innymi do tytułowej konfraterni św. Jana Nepomucena. W *Encyklopedii katolickiej* zamieszczono na jej temat dość krótką i ogólnikową notatkę przy okazji przedstawienia sylwetki św. Jana Nepomucena².

Nieco więcej danych na temat konfraterni można znaleźć w pracy ks. S. Salaterskiego³. W niewielkim tylko stopniu poszerzyło informacje na temat bractwa omówienie rozprawy doktorskiej ks. Edmunda Wieczorka dotyczące kultu św. Jana Nepomucena w Polsce na przestrzeni XVIII–XX w.⁴ Analiza stanu badań związanych z bractwem św. Jana Nepomucena wskazuje na brak obszerniejszych

¹ Ze stanem badań nad bractwami zapoznać się można w pracach: B. K u m o r, *Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach polskich w okresie porozbiorowym*, „Prawo Kanoniczne” R. 10: 1967 nr 1–2, s. 289–355, oraz S. L i t a k a, *Bractwa religijne w Polsce przedrozbiorowej XIII–XVIII wiek. Rozwój i problematyka*, „Przełęcz Historyczny” t. 88: 1997 z. 3–4, s. 499–523.

² K. K u z m a k, *Jan Nepomucen*, w: EK, t. 7, Lublin 1997, kol. 812–814.

³ S. S a l a t e r s k i, *Sieć i działalność bractw kościelnych w prepozyturze tarnowskiej do roku 1772*, „Nasza Przeszłość” (dalej NP) t. 75:1989, s. 166.

⁴ E. W i e c z o r e k, *Kult św. Jana Nepomucena w Polsce (Studium historyczno-liturgiczne)*, „Biuletyn Informacyjny ATK” 1984 nr 3, s. 39–41.

opracowań. Artykuł wychodzi więc naprzeciw postulatom badawczym zgłoszonym przez S. Litaka, który stwierdził, że istnieje pilna potrzeba szczegółowych badań nad bractwami oraz ich rolą społeczną i religijną⁵. Kierując się tymi przesłankami, postanowiłem ukazać działalność bractwa erygowanego w 1770 r. przy kościele parafialnym w Krościenku Wyżnym (diecezja przemyska).

Podjęcie tematu umożliwiają dwie zachowane księgi brackie obejmujące okres od 1770 do 1914 r.⁶ Szczególną wartość ma starsza z nich, zawierająca zapisy z lat 1770–1818. Opisano w niej uroczystości wprowadzenia bractwa do kościoła w Krościenku Wyżnym 15–17 V 1770 r., bullę papieża Klemensa XIV z 8 VIII 1769 r. zezwalającą na erekcję bractwa i nadającą członkom konfraterni odpusty oraz potwierdzenie bulli dokonane przez ks. Antoniego Jana Nepomucena Troppa, kanonika przemyskiego, administratora generalnego i delegata biskupa ordynariusza przemyskiego Józefa Kierskiego. Drugi z tych dokumentów, wystawiony w Brzozowie 30 III 1770 r., ustala dni kwartalne stanowiące uzupełnienie świąt ku czci św. Jana Nepomucena dla bractwa krościeńskiego. Resztę księgi zajmują wpisy członków z podziałem na lata. Wartość tej księgi podnoszą informacje na temat miejscowości pochodzenia, statusu społecznego i funkcji członków. Druga księga bractwa zawiera wyłącznie wykazy imienne wpisywanych konfratrów z podziałem na lata.

Uzupełnieniem ksiąg jest opracowane przez ks. Andrzeja Ujejskiego, proboszcza krościeńskiego, *Nabożeństwo do św. Jana Nepomucena*, wydane w 1862 r.⁷ Zawiera ono krótki rys dziejów bractwa do 1862 r., ceremoniał przyjmowania nowych członków, ich obowiązki, statut bractwa (cel, skład, powinności, kasa i zasady wykorzystania pieniędzy) oraz odpusty nadane bractwu. Pracę uzupełnia przedruk bulli papieskiej erygującej bractwo oraz potwierdzenie bulli przez ks. A. Troppa. Książeczkę zamyka żywot świętego.

⁵ S. Litak, *Bractwa religijne*, s. 519, 523.

⁶ Archiwum Parafialne w Krościenku Wyżnym (dalej AP), Liber... confraternitatis S. Joannis Nepomuceni 1770–1818; Liber... confraternitatis S. Joannis Nepomuceni 1862–1914.

⁷ *Nabożeństwo do św. Jana Nepomucena dla braci i sióstr bractwa pod tytułem tegóż świętego męczennika i patrona dobrej sławy w parafii Krościenieckiej*, Jasło 1862, s. 33.

1. Powstanie i rozwój bractwa

Bractwa religijne były w ubiegłych stuleciach bardzo rozpowszechnione wśród ludności katolickiej. Organizacje te nazywano także konfraterniami, czyli wspólnotami członków (braci i sióstr). Celem bractw był rozwój kultu publicznego w Kościele oraz pogłębienie i zaktywizowanie życia chrześcijańskiego. Konfraternie erygowano formalnym dekretem biskupim lub papieskim, której to władzy formalnie podlegały. Bractwa stawały się organizacjami posiadającymi osobowość prawną, własny zarząd, statuty regulujące strukturę wewnętrzną, charakter i zakładane cele. Ich członków spajała silna więź społeczna⁸. W Polsce intensywny rozwój bractw nastąpił po soborze trydenckim, czyli od II połowy XVI w. Jedną z ich grup tworzyły konfraternie o charakterze dewocyjnym. Pełniły one w kościołach funkcje pomocnicze w organizowaniu liturgii, uroczystości kościelnych oraz dokształcaniu religijnym⁹. Do bractw dewocyjnych zaliczano bractwa ku czci świętych. Były one bardzo liczne. Często powstawały w związku z rodzeniem się w Kościele kultu danego świętego. Ludzie wierzyli w ich wstawienictwo, opiekę i pomoc w trudnych sytuacjach¹⁰. W tej grupie sytuować należy m.in. bractwo św. Jana Nepomucena.

Św. Jan Nepomucen urodził się około 1350 r. w miasteczku Nepomuk lub Pomuk w Czechach. Studiował prawo w Bolonii, Padwie, Pradze, gdzie uzyskał stopień doktora obojga praw. Tam też około 1380 r. przyjął święcenia kapłańskie. Następnie pełnił funkcję kanonika kapituły katedralnej oraz kaznodziei w katedrze św. Wita. Jego płomienne kazania przyniosły mu wielką popularność wśród wiernych. Był też proboszczem parafii św. Galla. Później został kapelanem i jałmużnikiem króla Czech i cesarza Rzeszy Niemieckiej Wacława IV. Znany był ze swej dobroci i działalności na rzecz ubogich. W 1389 r. mianowano go wikariuszem generalnym arcybiskupa Pragi Jana z Jenšteina. Jan z Nepomuka wkrótce został wplątany w konflikt między hierarchą a królem. Za to, że popierał arcybiskupa, został na rozkaz Karola IV aresztowany w 1393 r. Poddano go torturom, a na-

⁸ S. Salaterski, *dz. cyt.*, s. 174; K. Kuzmák, *Bractwa kościelne*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 1013.

⁹ S. Litak, *Bractwa religijne*, s. 510–511.

¹⁰ B. Kumor, *dz. cyt.*, s. 354.

stępnie utopiono w Wełtawie. Stało się to prawdopodobnie 21 III 1393 r. Zwłoki wyłowiono z rzeki i pochowano w katedrze św. Wita.

Według późniejszych źródeł okoliczności śmierci Jana wyglądały inaczej. Otóż królowa Joanna miała obrać go sobie za spowiednika. Jej mąż polecił Janowi zdradzić grzechy wyznane mu przez królową. Ten jednak tego nie uczynił. Pewnego dnia król, nie mogąc zmusić kapłana do złamania tajemnicy spowiedzi, kazał sługom związać go i wrzucić do Wełtawy, co ci skrupulatnie uczynili¹¹. Liczne cuda, które dokonywały się przy grobie świątobliwego kapłana, spowodowały, że papież Innocenty XIII dekretem z 25 VI 1721 r. nakazał wszczęcie procesu kanonizacyjnego, zaś 19 III 1729 r. Stolica Apostolska w osobie papieża Benedykta XIII uroczystie uznała go za świętego męczennika i patrona dobrej sławy, flisaków i żeglarzy. Jego imienia wzywano też w niebezpieczeństwie powodzi. Święto ustalono na 16 maja¹².

Kult św. Jana Nepomucena z Czech dotarł także na teren Polski. Zaczął się tu rozwijać jeszcze przed jego kanonizacją. Już w 1716 r. wydana została *Forteca ręką Boską wystawiona to jest życie y śmierć, czczenie B. Jana Nepomucena... z Godzinkami Litanią y Nowenną*¹³. Świętego obierano na patrona kościołów, kaplic oraz bractw religijnych. W 1729 r. wydrukowano w Warszawie *Krótkie nabożeństwo do św. Jana Nepomucena...* Pięć lat później paulini jasnogórscy jako pierwsi sprowadzili do Polski relikwie świętego¹⁴. Szczyt popularności św. Jana Nepomucena przypadł na II połowę XVIII w. Pierwsze parafialne bractwa pod wezwaniem św. Jana Nepomucena pojawiły się w Polsce w 1730 r. W 1737 r. bractwo powstało przy kolegiacie

¹¹ *Nowenna czyli nabożeństwo do św. Jana Nepomucena... w kościele katedralnym przemyskim w którym konfraternia pod tytułem pomienionego Świętego Męczennika, Dobrej Sławy Patrona, świeżo fundowana jest...*, Przemysł b.r.w. s. 9–12; A. Ujejski, dz. cyt., s. 27–31; K. Kuzmák, *Jan Nepomucen*, kol. 812; W. Schenk, *Kult świętych w Polsce*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” (dalej RTK) R. 13: 1966, z. 4, s. 96–97.

¹² K. Kuzmák, *Jan Nepomucen*, kol. 812–814; W. Schenk, dz. cyt., s. 97; *Nowenna do św. Jana Nepomucena czyli nabożeństwo w kościele katedralnym przemyskim co roku od 7 do 17 maja publicznie odprawujące się...*, Rzeszów 1858, s. 12.

¹³ K. E streicher, *Bibliografia polska*, t. 18, Kraków 1901, s. 436–437; E. Wierzchowski, dz. cyt., s. 40; A. Lorens, M. Pelczar, *Sześćset lat doli i niedoli Krościenka Wyżnego i Iskrzyni 1350–1950*, Krościenko Wyżne [1997], s. 95.

¹⁴ K. Kuzmák, *Jan Nepomucen*, kol. 812–814; K. E streicher, dz. cyt., s. 437; E. Wierzchowski, dz. cyt., s. 40.

w Łowiczu. Konfraternie jego imienia zakładały przy swych kościołach także zakony: trynitarze, bernardyni, jezuita oraz karmelici. W XIX w. bractwo łączono z apostołem trzeźwości (marianie)¹⁵.

W niektórych diecezjach kult tego świętego nie był zbyt rozpowszechniony. Tak było np. w diecezji przemyskiej. Jeżeli chodzi o ten teren, to tylko przy katedrze przemyskiej, kościele farnym w Krośnie oraz w Krościenku Wyżnym powstały bractwa, które obrały sobie za patrona Jana Nepomucena¹⁶. Bractwo w Krośnie zorganizowano na mocy brewe papieża Klemensa XII z 2 III 1735 r. Nie zostało ono jednak przez biskupów przemyskich aprobowane. Konfraternia św. Jana Nepomucena w Przemysku powstała w latach 60. XVIII w. na mocy bulli Klemensa XIII¹⁷. Bractwo to po likwidacji przez władze austriackie w 1783 r. prawdopodobnie na początku XIX stulecia zostało reaktywowane. Jednak z braku źródeł nie można tego jednoznacznie potwierdzić.

Obecność kultu wspomnianego świętego w parafii krościeńskiej widoczna jest już od 1744 r. Wtedy to w kościele zbudowany został ołtarz św. Jana Nepomucena. Fundatorami byli miejscowi chłopcy Jan i Michał Kuźnarowie, mieszkający na gruntach plebańskich¹⁸. Wizytacje parafii z połowy XVIII w. przekazują dość szczegółowy opis ołtarza. Usytuowany był przy ścianie północnej kościoła. W ołtarzu znajdował się obraz przedstawiający świętego. Mensa była drewniana, a pod nią usytuowany był schowek na światło. Ponadto na poprzecznej belce nad balaskami przed głównym ołtarzem znajdowała się rzeźba św. Jana Nepomucena w sąsiedztwie Krzyża świętego, Matki Boskiej i Aniołów. Kilka lat później (około 1750 r.) właściciel Iskrzy-

¹⁵ K. Kuzmák, *Jan Nepomucen*, kol. 812–814; K. E streicher, dz. cyt., s. 436–438.

¹⁶ H. Borcz, *Bractwa religijne w kościołach parafialnych diecezji przemyskiej w okresie przedrozbiorowym*, RTK t. 28:1981, z. 4, s. 77–90) nie wymienia tego bractwa, natomiast D. M. Synowiec, *Życie religijno-moralne w diecezji przemyskiej w XVII–XVIII w.*, NP 43:1975, s. 92) ogranicza się wyłącznie do wymienienia tego bractwa w Krościenku Wyżnym.

¹⁷ W. Sarna, *Opis powiatu krościeńskiego pod względem geograficzno-historycznym*, Przemysł 1898, s. 281; *Nowenna do św. Jana Nepomucena*, s. 5; *Nowenna czyli nabożeństwo*, s. 7.

¹⁸ A. Ujejski, dz. cyt., s. 3.

ni Franciszek Bukowski wybudował przy swym dworze kaplicę, której patronem uczynił tego świętego¹⁹.

Bractwo pod wezwaniem św. Jana Nepomucena zostało erygowane dzięki zabiegom proboszcza Andrzeja Pietraszewskiego (1757–1787), który był równocześnie kanonikiem kolegiaty w Brzozowie²⁰. Nie wiadomo, kiedy dokładnie zorganizował on bractwo. Przypuszczamy, że wkrótce po utworzeniu zwrócił się do Stolicy Apostolskiej o jego zatwierdzenie i udzielenie stosownych odpustów. Dnia 8 VIII 1769 r. papież Klemens XIV specjalnym brewe zezwolił na zorganizowanie w parafii krościeńskiej bractwa św. Jana Nepomucena. W następnych miesiącach zgodę na to wyraziły również władze biskupie. Było to spowodowane decyzjami Stolicy Apostolskiej z początku XVII w. dotyczącymi tworzenia bractw. Wynikało z nich, że bez zgody biskupa ordynariusza nie można było tego czynić. On też zatwierdzał ich statuty²¹.

Uroczystość ku czci patrona bractwa wyznaczono na 16 maja (zgodnie z kalendarzem świąt kościelnych). Bractwo to było pierwszą konfraternią religijną założoną w parafii krościeńskiej. Trzeba dodać, że w sąsiednich parafiach bractwa funkcjonowały już od wielu dzieścioleci, np. w Haczowie od co najmniej 1693 r. (bractwo Imienia Jezus), Komborni od 1717 r. (bractwo Pocieszenia NMP), Korczynie od 1637 r. (bractwo Anioła Stróża), Targowiskach od 1750 r. (bractwo Różańcowe), a najstarsze powstało w Krośnie (przed 1391 r.). Łącznie działało tu sześć bractw o różnych wezwaniach²².

Krościeńskie bractwo św. Jana Nepomucena miało działać *ku większej chwale Bożej i obudzeniu ducha pobożności i miłości ku Bogu*. Zachował się szczegółowy opis z 1770 r. ukazujący okoliczności wprowadzenia bractwa dołączyony do księgi wpisów jego członków. Towarzysząca temu uroczystość rozpoczęła się w wigilię św. Jana Nepomucena, tj. 15 maja. Na tę okazję zjechała liczna rzesza duchowieństwa parafialnego, m.in. proboszczowie z Targowisk (Stanisław Abramowicz), Iwonicza (Kazimierz Foremnicki), Odrzykonka (Antoni Gołaszewski), Rogów (Wojciech Rychlewski) oraz wikarzy z Blizne-

¹⁹ A. Lorens, M. Pelczar, dz. cyt., s. 95.

²⁰ AP Liber memorabilium ecclesiae parochialis r.l. in Krościenko Wyżne, s. 5; A. Ujejski, dz. cyt., s. 4–5; A. Lorens, M. Pelczar, dz. cyt., s. 95.

²¹ S. Litak, *Bractwa religijne*, s. 510.

²² H. Borecz, dz. cyt., s. 79–82; W. Sarna, dz. cyt., s. 280–281.

go i Trześniowa (Andrzej Dembowicz, Wojciech Barański) oraz jezuiti z Krosna na czele z rektorem miejscowego kolegium o. Ignacym Wojczyńskim. W ceremoniach wzięła udział bardzo liczna rzesza wiernych z parafii i okolicznych miejscowości.

Uroczystość rozpoczęła się przy kaplicy św. Jana Nepomucena oddalonej 200 m od kościoła. Na tę okazję ozdobiono ją kwiatami, gałązkami i świecami. Ustawiono w niej obraz świętego triumfującego w chwale niebieskiej, z różnymi postaciami w tle, reprezentującymi osoby duchowne i świeckie uciekające się do jego orędownictwa. Obraz opatrzony był napisem *Miejcie nadzieję w nim wszyscy, którzy się gromadzicie, zwróćcie ku niemu swe serce*. Z drugiej strony obrazu umieszczono bullę Klemensa XIV dotyczącą erygowania bractwa. Ceremonia rozpoczęła się o 18.00. Uroczysty pochód spod kościoła udał się pod kaplicę, gdzie proboszcz krościeński ks. Jan Błoński wygłosił kazanie. Następnie w uroczystej procesji wniesiono do świątyni obraz św. Jana Nepomucena oraz jego relikwie i umieszczono w ołtarzu. Obraz nieśli księża z sąsiednich parafii, relikwie świętego – ks. A. Gołaszewski w otoczeniu wiernych idących z zapalonymi świecami. Procesji towarzyszyła muzyka; w jej trakcie śpiewano pieśni religijne. Następnie zaintonowano uroczyste *Te Deum*. Później odbyło się nabożeństwo wieczorne połączone z wystawieniem Najświętszego Sakramentu, które odprawił ks. A. Gołaszewski. Po jego zakończeniu z uroczystą oracją wystąpił ks. W. Rychlewski. Następnie odbyła się uroczysta procesja z Najświętszym Sakramentem oraz obrazem św. Jana Nepomucena, która stanowiła zwieńczenie uroczystości tego dnia.

Ceremonie religijne ku czci świętego kontynuowano także w dniu następnym, tj. 16 maja. Na uroczystości przybyła liczna rzesza wiernych z okolicznych parafii oraz 19 kapłanów. Od 6.00 do 12.00 trwała spowiedź, z której skorzystało wiele osób. Mszę poranną i wotywną odprawił przy ołtarzu św. Jana Nepomucena ks. W. Rychlewski. Sumę celebrował jezuita o. J. Wojczyński w asyście ks. A. Dembowicza oraz ks. W. Barańskiego. Kazanie wygłosił ks. A. Gołaszewski. Wieczorem zakończono uroczystości religijne. Złożyły się na nie: nabożeństwo celebrowane przez ks. A. Gołaszewskiego, w trakcie którego kazanie wygłosił ks. S. Abramowicz, procesja z Najświętszym Sakramentem, a po niej procesja żałobna w intencji zmarłych członków bractwa.

W tym dniu do bractwa zapisano pierwszych członków. Ich listę otwierał proboszcz krościeński ks. Andrzej Pietraszewski. Łącznie

zgłosiło się wtedy prawie 150 osób. Ks. Pietraszewski został promotorem bractwa. W dniu następnym (17 V) przy ołtarzu św. Jana Nepomucena odprawiono mszę w intencji zmarłych braci i siostr²³. Także w kolejnych latach chętnie zapisywano się do bractwa. Sytuacja taka trwała do 1783 r. Wtedy to ówczesny cesarz Austrii Józef II zlikwidował bractwa na terenie swego państwa, w tym w Galicji, do której od 1772 r. (I rozbiór Polski) należało Krościenko Wyżne²⁴. Skasowano więc też omawiane stowarzyszenie. Rzeczywista likwidacja omawianej konfraterni nastąpiła jednak trochę później, gdyż jeszcze w roku następnym wstąpiło do niej 14 osób. Od 1785 r. nie dokonywano już wpisów do księgi brackiej.

Do wznowienia działalności bractwa doszło w 1811 r. Stało się to w okresie sprawowania funkcji proboszcza przez ks. Tomasza Przybyłowicza. O reaktywowaniu konfraterni świadczą nowe zapisy w księdze brackiej. Jednak było ich znacznie mniej niż na początku. Drugi okres aktywności konfraterni nie trwał długo, bowiem już na 1818 r. kończą się wpisy nowych członków. Trzeci okres działalności rozpoczął się w 1862 r.²⁵ Inicjatorem restauracji bractwa stał się proboszcz ks. Andrzej Ujejski, który w wigilię św. Jana Nepomucena, tj. 15 maja tego roku uroczystie odnowił tę konfraternię²⁶. Przejawem szczególnej czci ks. Ujejskiego dla św. Jana Nepomucena stało się ufundowanie przez niego w 1843 r. kapliczki, w której ustawiono rzeźbę przedstawiającą świętego²⁷. Zachowała się ona do naszych czasów, a stoi w sąsiedztwie obecnego kościoła. Gdy ks. Ujejski podjął działania reaktywujące, bractwo liczyło tylko kilku braci²⁸. Wpisy do księgi brackiej kończą się na 1914 r. O jego późniejszych losach nic nie można powiedzieć z powodu braku informacji.

²³ AP Liber... confraternitatis... 1770–1818, bns.

²⁴ S. L i t a k, *Bractwa religijne*, s. 520.

²⁵ AP Liber memorabilium; Schematyzmy diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego uwzględniają bractwo dopiero kilka lat po jego reaktywowaniu.

²⁶ A. U j e j s k i, *dz. cyt.*, s. 5.

²⁷ AP Liber memorabilium.

²⁸ A. U j e j s k i, *dz. cyt.*, s. 5.

2. Odpusty brackie

Najważniejszym prawem i przywilejem bractw było posiadanie odpustów. Nadawał je papież i upoważnieni przez niego biskupi. Konfraternie posiadały różne odpusty²⁹. Bractwo św. Jana Nepomucena w parafii krościeńskiej otrzymało odpusty od papieża Klemensa XIV mocą wspomnianej bulli z 8 VIII 1769 r. W myśl tego brewe każdy wstępujący do bractwa po wyspowiadaniu się i przyjęciu komunii świętej otrzymywał odpust zupełny. Odpust zupełny członkowie mogli uzyskać w *godzinie śmierci*, jeżeli wyrazili szczerzy żal za grzechy, wyspowiadali się, przyjęli komunię świętą albo przynajmniej wyrazili żal za grzechy w sercu. Taki sam odpust otrzymywać mieli członkowie bractwa, którzy w święto odpustowe św. Jana Nepomucena (ustalone na 16 V) po spowiedzi przystąpili do sakramentu Eucharystii i pomodlili się w świątyni lub przy ołtarzu św. Jana Nepomucena za Kościół święty. Ponieważ papież zezwolił, aby prócz dnia odpustowego patrona bractwo obrało sobie dodatkowo cztery święta kwartalne, dlatego delegat biskupa ordynariusza przemyskiego Józefa Kierskiego ks. A. Tropp 30 III 1770 r. wyznaczył bractwu następujące niedziele – pierwszą wielkiego postu, trzecią po Zielonych Świątkach, drugą września i trzecią adwentu. Bracia i siostry uczestniczący w tych dniach w nabożeństwach brackich po wyspowiadaniu się, przyjęciu komunii świętej i ofiarowaniu modlitwy w intencji Kościoła katolickiego otrzymywali 7 lat odpustu i 7 odpustów czterdziestodniowych (*quadragen*). Ponadto papież Klemens XIV nadał 60 dni odpustu, pod zwykłymi warunkami, tym wszystkim braciom i siostrom, którzy w kościele krościeńskim będą pobożnie słuchać mszy św. odprawianych przy ołtarzu św. Jana albo uczestniczyć w innych nabożeństwach brackich publicznych lub prywatnych z *przykładną uczciwością i nabożeństwem*. Taki sam odpust przysługiwać miał też za inne dzieła i powinności brackie, np. za pomoc ubogim, wdowom oraz sierotom, nawiedzanie chorych i pomaganie im, odprowadzenie do chorego Najświętszego Sakramentu, uczestnictwo w pogrzebie zmarłego lub za modlitwę (*Ojciec Nasz, Zdrowaś Mario*) w jego intencji. Odpust 60-dniowy otrzymać mogli także ci wszyscy, którzy włączyli się w życie religijne parafii i swym przykładem, a także działal-

²⁹ Tamże.

nością przyczyniali się do wzrostu pobożności oraz wiedzy religijnej, ukrócali awantury rodzinne lub sąsiedzkie, bronili dobrego imienia pokrzywdzonych i pomawianych. Wreszcie odpustu takiego miano udzielać braciom i siostram, którzy będą uczęszczać na zgromadzenia brackie, starać się o ozdobę ołtarza brackiego oraz podporządkowywać się wszystkim ustawom bractwa³⁰.

3. Organizacja i funkcjonowanie bractwa

Organizację i funkcjonowanie konfraterni św. Jana Nepomucena regulował statut zatwierdzony przez władze kościelne³¹. Bractwo miało czuwać nad ścisłym i sumiennym przestrzeganiem go przez członków, tak aby podstawowy cel stowarzyszenia, czyli chwała Boża *rosła i krzewiła się z pożytkiem wszystkich wiernych*. Ustawy bractwa zostały podzielone na kilka części. W pierwszej określono jego cel. Miało ono zajmować się wyłącznie głoszeniem chwały Bożej oraz okazywaniem miłości chrześcijańskiej braciom w *różnych życia przygodach*.

W myśl statutu do bractwa należeć mogły wyłącznie osoby *niepodejrzanej wiary i obyczajów*. Nie wolno było natomiast przyjmować ludzi zepsutych moralnie, prowadzących gorszące życie, pijaków, kłótników oraz źle ustosunkowanych względem Kościoła i duchowieństwa.

Według statutu obowiązki członków konfraterni św. Jana Nepomucena można było podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne. Pierwsze z nich polegały na tym, że każdy wstępujący do bractwa musiał się wypowiedzieć, przyjmując komunie świętą i odmówić zwykłe odpustowe pacierze (tj. sześć pacierzy w intencji Kościoła, papieża i pokoju w świecie chrześcijańskim). Spowiedź, komunie święta i modlitwa obowiązywały konfratrów corocznie w święta brackie, w tym 16 maja, za co mogli dostąpić odpustu. Bracia i siostry szczególną czcią otaczali Matkę Boską. W święta maryjne mieli oni obowiązek przy-

³⁰ A. Ujejski, *dz. cyt.*, s. 5.

³¹ Statuty poszczególnych bractw wykazywały duże podobieństwo w zakresie wewnętrznych regulacji życia brackiego (por. np. B. P a n e k, *Dzieje bractwa Szkaple-
rza Świętego przy kościele oo. Karmelitów w Krakowie na Piasku do końca XVII
wieku*, RTK R. 10:1963, s. 47). Bardzo zbliżony treściowo był także statut bractwa
św. Jana Nepomucena w Przemyślu – *Nowenna czyli nabożeństwo*, s. 5–7.

stępować do sakramentów świętych oraz w razie potrzeby bronić Jej czci. Do obowiązków duchowych członków bractwa należała także modlitwa w konkretnych intencjach. I tak każdy brat i siostra powinni byli modlić się za żyjących i zmarłych członków konfraterni. Ponadto w określony dzień tygodnia przez cały rok, kto umiał czytać, miał odmawiać godzinki o św. Janie Nepomucenie. Analfabeci zaś odmawiali 7 razy *Zdrowaś Mario, Ojczy Nasz* i raz *Wierzę w Boga*. Poza tym corocznie przez 9 dni poprzedzających święto Jana Nepomucena członkowie bractwa odprawiali nowennę do tego świętego. Jeden z tych dni należało przeznaczyć na post lub inne umartwienia. Dodatkowo w tym okresie trzeba było przystąpić do sakramentów świętych.

Część pobożnych braci i sióstr uroczysto obchodziła 9 kolejnych śród, modląc się do swego patrona, jako że według tradycji Jan Nepomucen został zamordowany właśnie we środe. Zewnętrzną formą manifestowania przynależności do bractwa było noszenie na piersiach lub przy różańcu obrazka albo medalika z podobizną tego świętego. Niektórzy członkowie konfraterni wieszali w domu obrazy św. Jana Nepomucena bądź w książeczkach do nabożeństw przechowywali obrazki z jego podobizną. W sposób szczególny wszyscy bracia i siostry mieli troszczyć się o wygląd i ozdobę ołtarza brackiego.

Obszerny był także zewnętrzny zakres obowiązków i powinności członków. Mianowicie każdy nowo przyjęty brat lub siostra przy okazji wpisania się do konfraterni uiszczał dowolną kwotę pieniędzy. Bractwo otaczało opieką ołtarz św. Jana Nepomucena. Dbało o wystrój i uzupełniało świece używane do jego oświetlenia w czasie nabożeństw. Każdorazowo świeciły się po dwie świece, które musiały być lane z czystego wosku. We wszystkie uroczyste święta odpustowe i nabożeństwa brackie, w trakcie których wystawiano Najświętszy Sakrament, wszyscy członkowie konfraterni występowali z zapalonymi świecami. W pogrzebach braci i sióstr mieli obowiązek uczestniczyć wszyscy konfratry, także trzymając w rękach zapalone świece. Na pogrzebach oraz procesjach z udziałem bractwa jego członkowie winni byli zachowywać się nabożnie: nie rozmawiać, nie śmiać się lub *tym podobne nieprzyzwoitości popielniać*. Mieli śpiewać lub iść w milczeniu, *jak na pobożnych chrześcijan i braci wypada*.

Od konfratrów wymagano pewnych postaw moralnych i społecznych. I tak mieli oni wieść życie bogobojne, przykładne, wstrzemięzliwe i pracowite. W kontaktach międzyludzkich cechować ich miały

zgodność i miłość chrześcijańska, unikanie pijaństwa i *rozpusty karczemnej*. Od 1862 r. w statucie znalazł się nakaz, aby przed wpisaniem się do konfraterni wstąpić do bractwa trzeźwości, które w 1844 r. założono w Krościenku Wyżnym z inicjatywy ówczesnego proboszcza ks. A. Ujejskiego³².

Od członków żądano ponadto, aby unikali obmawiania innych, oczerniania i *szarpania sławy bliźniego*, natomiast zawsze i wszędzie bronili honoru i czci pomawianych, a ponadto by powstrzymywali się od kłótni, złorzeczeń i przekleństw, zwłaszcza między współbraćmi. Poza tym bracia i siostry powinni wzajemnie się wspierać, odwiedzać chorych i pomagać przy ich pielęgnowaniu. W razie potrzeby przeprowadzali oni do chorego kapłana z sakramentami świętymi, a zmarłych członków bractwa odprowadzali na cmentarz. Na braciach i siostrach ciążył też obowiązek pomocy i opieki nad sierotami i wdowami po zmarłych współbraciach. Powinnością było także uczenie *nieumiejętnych* konfratrów praw bożych i przykazań. Od 1862 r. szczególną uwagę przykładano do naprowadzania *blądzących i nalogowych członków bractwa na drogę zbawienną* oraz do modlitwy za takowych. Wszelkie częstowanie się napojami alkoholowymi po pogrzebach lub udawanie się po ich zakończeniu do karczmy było zakazane pod karą wykluczenia z bractwa³³.

Działalnością bractwa kierował jego przełożony, nazywany promotorem. Był nim zawsze proboszcz (pleban). Pierwszym został ks. A. Pietraszewski. Za jego kadencji doszło w 1783 r. do kasaty bractwa. Kolejnymi promotorami byli ks. Tomasz Przybyłowicz, proboszcz w latach 1800–1813, oraz jego następca ks. Ludwik Radzikowski, rządcą parafii w okresie 1813–1831 r.

Po kolejnej renowacji bractwa w 1862 r. na pierwszego promotora biskup mianował proboszcza ks. A. Ujejskiego (1831–1867). Po nim godność tę pełnił ks. Roman Pakosz Piekosiński, proboszcz w latach 1867–1887, dziekan krośnieński. Ostatnim był ks. Wincenty Telega, kierujący parafią w okresie 1887–1919 r.³⁴

³² AP Liber memorabilium, s. 20; A. Lorens, M. Pelczar, *dz. cyt.*, s. 121.

³³ A. Ujejski, *dz. cyt.*, s. 16–20; Por. *Nowenna do św. Jana Nepomucena*, s. 3. Zakres obowiązków członków bractwa w stosunku do współbraci w przypadku Krościenka i Przemyśla był analogiczny.

³⁴ AP Liber memorabilium, *passim*; A. Lorens, M. Pelczar, *dz. cyt.*, s. 213.

Przełożony miał wiele uprawnień i obowiązków względem bractwa i jego członków. Do nich zaliczyć należy organizowanie 4 razy w roku, zaraz po zakończeniu mszy brackich, posiedzeń z udziałem wszystkich członków. Tylko on mógł zwoływać zebranie zwyczajne oraz nadzwyczajne. Promotor miał ponadto prawo karać wszelkie występki braci i siostr *wykraczających czy to przeciw wierze świętej, czy dobrym obyczajom*. Pierwszym krokiem było upomnienie lub skarcenie w trakcie zebrania publicznego członków konfraterni. Jeżeli po trzykrotnym napomnieniu w określonym okresie dana osoba nie poprawiła się, promotor miał obowiązek bezzwłocznego wykluczenia jej z bractwa. Godził on wszelkie kłótnie, spory i zwady wszczęte między członkami oraz wymierzał winowajcom stosowne kary. Ci bezzwzględnie musieli je odbyć i przeprosić pokrzywdzonego.

Promotor troszczył się także o majątek konfraterni. Posiadał on jeden z dwóch kluczy do kasy (skrzynki) brackiej. On też decydował o wydatkach konfraterni. Bez jego zgody nie można było nawet wynająć światła na pogrzeby lub nabożeństwa żałobne osobom nienależącym do bractwa. Wreszcie przełożony reprezentował konfraternię przy wszelkich czynnościach sądowych dotyczących majątku bractwa. Jednak promotor nie mógł samowolnie zmieniać ustaw brackich. Musiał mieć stosowne pozwolenie władz biskupich³⁵.

W razie nieobecności albo choroby promotora zastępował go wikary jako wicepromotor. W pierwszym okresie istnienia bractwa byli nimi następujący księża pracujący w parafii krościeńskiej: Michał Urbowicz (1770–1771), Kazimierz Abrachamowicz (1771–1777), Antoni Lorens (1777–1783). Za czasów ks. A. Ujejskiego godność tę sprawowali: ks. Roman Pakosz Piekosiński (1862–1864) i ks. Wojciech Szczygieł (1864–1867). W czasach proboszcza ks. Romana Pakosza Piekosińskiego wicepromotorami byli kolejno: Hipolit Ryznerski (1868–1871), Jan Sadowski (1871–1872), Józef Kocimowski (1872–1873), Walenty Mączka (1873–1876), Marcin Zajac (1876–1879), Józef Ciasnocha (1879–1883), Józef Wiewowski (1883–1884) i Leopold Mazurek (1884–1887). W czasach proboszcza W. Telegi funkcję wikarych pełniło 11 kapłanów. Większość z nich przebywała w parafii od 1 do 2 lat. Dłużej w parafii pozostawali: Wojciech Górski

³⁵ A. Ujejski, *dz. cyt.*, s. 17–22.

(1890–1896), Franciszek Pałys (1901–1912) i Franciszek Wikliński (1914–1920)³⁶.

Także świeccy członkowie bractwa mieli możliwość sprawowania różnych funkcji. Statut przewidywał podział konfratrów na starszych i młodszych. Pierwszych wybierano z grona ogółu braci i sióstr. Do nich należeli: podskarbi, pisarz bracki, kościelny bractwa, młodszy bracia do rozdawania światła i panny do noszenia obrazu. Niestety, księgi nie wymieniają imiennie osób sprawujących te funkcje. Wyjątek stanowi informacja z 1773 r. mówiąca, iż 16 maja do stowarzyszenia przystąpił Wojciech Filar, kościelny tego bractwa. Najważniejszą godnością świecką był podskarbi. On sprawował nadzór nad skrzynką bracką i posiadał jeden z dwóch kluczy do niej. Ponadto troszczył się o stan kasy brackiej – odpowiadał za stronę finansową działalności konfraterni. W sprawach wydatków musiał się jednak konsultować z promotorem. Bracia młodszy odpowiadali za światło w trakcie nabożeństw i uroczystości brackich. Starsi bracia czuwali, aby świece utrzymywano w porządku, nie łamano ich, a w czasie mszy, procesji i innych okazji religijnych z udziałem konfraterni nie przekazywano osobom do niej nienależącym³⁷.

Funkcjonowanie bractwa zapewniały środki pieniężne. Ich pozyskiwanie odbywało się na kilka sposobów. Każdy nowy członek uiszczal opłatę wpisową (według swych możliwości). Ponadto wypożyczano za pieniądze świece brackie na pogrzeby wiernych nienależących do konfraterni. Cenę za wynajem ustalano zależnie od zamożności zmarłego oraz jego rodziny. Dodatkowo członkowie w trakcie nabożeństw brackich składali na tacę dobrowolne datki. Sposobem powiększenia wpływów pieniężnych stawało się pozyskiwanie możliwych protektorów i dobrodziejów, którzy uiszczali ofiary na rzecz konfraterni³⁸.

Z pieniędzy kupowano wosk na świece, sprawiano potrzebne chorągwie brackie i ozdoby na ołtarz św. Jana Nepomucena oraz opłacano kwartalne msze św. za żywych i zmarłych członków. Z wosku lano świece. Musiały być one czyste (bez żadnych dodatków) i tylko takie wolno było stawiać na ołtarzach i używać przy nabożeństwach. Wosk.

³⁶ AP Liber memorabilium, *passim*; A. Loren s, M. Pelcz ar, *dz. cyt.*, s. 213–214.

³⁷ A. Ujejski, *dz. cyt.*, s. 17–22.

³⁸ Por. B. Pa nek, *dz. cyt.*, s. 56–57.

świece, chorągwie i wszystkie pieniądze przechowywane w skrzynce brackiej stanowiły własność kościoła w Krościenku Wyżnym. W przypadku rozwiązania lub zakończenia działalności bractwa wszystko to miało przejść na jego własność. Niektóre rzeczy (ozdoby, wosk, świece, chorągwie) pozostać miały w świątyni, zaś pieniądze, ruchomości miały być rozdzielone między najuboższych parafian³⁹.

Członkowie bractwa spotykali się przy różnych okazjach. Stwarzały je nabożeństwa i msze brackie publiczne oraz prywatne odprawiane przy ołtarzu św. Jana Nepomucena. Msze w intencji konfratrów odbywały się co kwartał w tzw. dni kwartalne. Bezpośrednio po ich zakończeniu rozpoczynano posiedzenie bractwa prowadzone przez promotora z udziałem wszystkich starszych oraz braci i sióstr. Odbywano je w celu naradzenia się w potrzebach i sprawach bieżących konfraterni. Na takich posiedzeniach załatwiano też sprawy dyscyplinarne członków, czym zajmował się promotor. Oprócz posiedzeń zwyczajnych, w zależności od potrzeb, zwoływano zebrania nadzwyczajne. Wszystkie spotkania bractwa odbywały się za zgodą i z inicjatywy przełożonego tego stowarzyszenia⁴⁰.

Przyjmowanie nowych członków bractwa odbywało się na posiedzeniach publicznych. Ceremonię rozpoczynał ksiądz promotor lub inny duchowny. Najpierw intonował on hymn *Veni Creator Spiritus*. Po jego zakończeniu wzywał w modlitwie św. Jana Nepomucena. Następnie modlił się w intencji nowo przyjmowanych, wymieniając ich imiona i nazwiska. Potem kandydaci wspólnie z kapłanem wypowiedzieli stosowną formułę, która była skierowana do patrona. Później celebrians modlił się w intencji nowo przyjmowanych. Ceremonię kończyło pokropienie ich przez kapłana wodą święconą. Każdy wpisujący się do bractwa przed ceremonią przyjęcia musiał się wyśpowiadać i przyjąć komunię świętą oraz odmówić zwykłe odpustowe pacierze.

Do bractwa mogli przystępować wyłącznie wierni *niepodejrzanego wiary i obyczajów*. Statut nie określał przynależności parafialnej kandydatów. Stąd do konfraterni św. Jana Nepomucena w Krościenku Wyżnym wpisywały się osoby pochodzące niejednokrotnie z odległych miejscowości. Działo się tak dlatego, że krościeńskie bractwo o takim

³⁹ A. Ujejski, *dz. cyt.*, s. 21–22.

⁴⁰ *Tamże*, s. 17.

wezwaniu było jednym z dwóch działających w diecezji przemyskiej. Każdy nowy członek po ceremonii przyjęcia wpisywany był do księgi bractwa. Przy tej okazji osoby te wpłacały do kasy brackiej dowolną sumę na światło i ozdobę ołtarza św. Jana Nepomucena⁴¹.

Statut uwzględniał także ewentualność wykluczenia członków. Mógł tego dokonać wyłącznie promotor konfraterni. Przewidziana była stosowna procedura. Pierwszy etap to publiczne skarcenie lub napomnienie osoby wykraczającej *przeciw wierze świętej albo dobrym obyczajom* przez przełożonego bractwa. Powodem do nagany mogło być także pieniactwo i uciekanie się do sądów w sprawach między współbraćmi. Drugi etap – kończący się pozbawieniem członkostwa – poprzedzało 3-krotne napomnienie. Osoba, która poprawiła swój żywot i pragnęła powrócić do bractwa, mogła uczynić to dopiero po rocznym okresie wykluczenia⁴².

Nowych członków przyjmowano najczęściej w święto św. Jana Nepomucena (16 V). Niekiedy wstępowali oni 17 V, 19 V, 20 V, 27 V. Inne dodatkowe terminy pozamajowe to: 17 II (1771 r.), 11 IX (1774 r.), 7 IX (1777 r.), 13 XII (1778 r.), 18 IX (1779 r.), 9 IX (1783 r.), 11 XI (1862 r.). Szczególny był rok 1863, kiedy wpisy (oprócz 16 V) odbyły się: 23 I, 6 II, 15 II, 20 II, 22 II, 26 II, 14 VI. W roku 1865 przyjęć dokonano 20 II, 16 V i 27 V. Od 1867 r. w księgę bracką nie wpisywano daty dziennej przy zapisach nowych konfratrów, ograniczając się jedynie do roku. Analiza wpisów pozwala jednak zauważyć, że zdecydowana większość nowych członków wstępowała do bractwa w maju, zwłaszcza w dzień św. Jana Nepomucena. W innych terminach zazwyczaj przyjmowano pojedyncze osoby lub niewielkie grupki. Np. w 1771 r. 16 maja wpisało się 65 osób, 17 maja – 9, a 17 lutego – 7, zaś w 1779 r. – 67 osób 16 maja, a 18 września – 1. Pewnym wyjątkiem może być rok 1862, kiedy to doszło do reaktywowania bractwa. Mianowicie 11 listopada wpisano 26 osób, ale wcześniej – 16 maja aż 307 osób. Widać więc, że ta pierwsza grupa stanowiła tylko kilka procent wszystkich nowo przyjętych w tym roku. Interesujący jest też rok następny, kiedy 23 I przyjęto 5 osób, 6 II – 1, 15 II – 18, 20 II – 2, 22 II – 44, 26 II – 9, 14 VI – 6. Łącznie 85 członków.

⁴¹ *Tamże*, s. 11–13, 16; Por. bardzo podobną formułę przyjęcia do bractwa w Przemysłu – *Nowenna czyli nabożeństwo*, s. 3–4.

⁴² A. U j e j s k i, *dz. cyt.*, s. 17–18.

W święto św. Jana Nepomucena w księgę bracką wpisano 95 osób. Można więc powiedzieć, że do konfraterni przyjmowano chętnych przez całe pierwsze półrocze tego roku⁴³.

4. Członkowie bractwa

Popularność św. Jana Nepomucena i szerzenie jego kultu w parafii krościeńskiej dzięki erygowaniu bractwa pod jego wezwaniem spowodowały, że do księgi konfraterni w dniu wprowadzenia bractwa wpisały się 144 osoby. Z tego ponad 100 to parafianie z Krościenka Wyżnego i Iskrzyni – dwóch wsi tworzących okręg parafialny. Jako pierwszy wpisał się proboszcz ks. Andrzej Mikołaj Pietraszewski. Wśród zapisanych znalazła się kilkunastoosobowa grupa księży z okolicznych parafii. Należeli do niej proboszczowie: z Odrzykonia – ks. Antoni Gołaszewski, Komborni – ks. Walenty Józef Grzybikiewicz, Wrocanki – ks. Tomasz Boczarski, Iwonicza – ks. Kazimierz Foremnicki, Targowisk – ks. Stanisław Abramowicz. W grupie tej znaleźli się ponadto ks. Jan Nepomucen Schubert – prebendarz w Korczyni, ks. Maciej Łabęcki – prebendarz w Komborni oraz wikary krościeński – ks. Michał Urbowicz. Miejscową służbę kościelną reprezentowali Michał Dębowicz z Krościenka – organista i Wojciech Dębiec z Iskrzyni – kościelny.

W gronie pierwszych członków bractwa byli też przedstawiciele szlachty, tak płci męskiej, jak i żeńskiej. Należeli do nich: Jan Wiktor – wojszczyk krakowski, Paweł Remiszewski (z woj. sandomierskiego), Mateusz Modleowski (z woj. kaliskiego), Walenty Gołaszewski – burgrabia zamkowy, Piotr Pietraszewski z Krościenka oraz miejscowy ekonom dworski – Stanisław Boczkowski. Listę szlachty prawdopodobnie powiększają uczniowie jezuickiego kolegium z Krosna: Kasper Sworc, Jan Feliks, Franciszek Żabieński i Michał Pióreczki. Do grona szlachcianek należy zaliczyć Apolonię Baranowską, cześnikównę łeczycką, Justynę Sworcową, dzierzawczynię plebanii haczowskiej, Kunegundę Głębocką i Elżbietę Małecką z Iskrzyni oraz Elżbietę Boczkowską i jej córkę Małgorzatę z Krościenka.

Wówczas w szeregi bractwa wpisali się także mieszcianie krościeńscy (2 osoby, w tym Kazimierz Naklicz, przypuszczalnie na-

⁴³ AP Liber...confraternitatis... 1770–1818, *passim*; Liber... confraternitatis... 1862–1914, *passim*.

uczający w jezuickiej bursie muzyków w Krośnie). Reszta członków konfraterni pochodziła z okolicznych wsi: Haczowa – 9 osób, Korczyny – 6 i Targowisk – 2.

Odnowienie bractwa przez ks. A. Ujejskiego w 1862 r. stało się okazją do licznych wpisów konfratrów. Łącznie w roku tym wstąpiło do bractwa 271 kobiet i 62 mężczyźni. Wykaz w księdze brackiej otwierają nazwiska proboszcza ks. A. Ujejskiego oraz wikarego ks. Romana Pakosza Piekosińskiego. Następnie wpisano dziedziczki Krościenka (Emilię z Jabłonowskich Skrzyńską wraz z córką Cecylią) oraz Iskrzyni (Julię Urbańską). W dalszej kolejności znalazło się nazwisko miejscowego organisty Michała Pojnarza z Krościenka oraz dobrodzieja kościoła Antoniego Lorensa z Krościenka. W gronie nowych członków bractwa dominowali parafianie. Było ich łącznie 288. Resztę stanowili mieszkańcy okolicznych wsi: Krościenka Niżnego – 9 osób, Korczyny – 4, Haczowa – 18, Komborni – 4, Jabłonicy – 2 i Miejsca Piastowego – 1 osoba. Poza tym w grupie wpisanych znalazło się 3 mieszkańców Krosna⁴⁴.

Księgi brackie pozwalają na wielostronne analizy statystyczne odnoszące się do członków bractwa i ukazujące strukturę płci, pochodzenie społeczne oraz przynależność terytorialną konfratrów. W całym omawianym okresie pewien problem stanowią wpisy niepełne, w których przy nazwiskach brak np. jest miejsca pochodzenia. Na szczęście jest ich stosunkowo niewiele, nie wpływają więc w znaczący sposób na wnioski płynące z dokonywanych przeze mnie analiz.

Księgi brackie na podstawie wpisów z kolejnych lat pozwalają określić liczbę przyjmowanych do bractwa w danym roku członków i stwierdzić, że trzon wstępujących stanowili parafianie.

Jak wskazuje tabela 1, w pierwszym roku istnienia bractwa wstąpiły do niego 144 osoby (76 mężczyzn i 68 kobiet). Zdecydowaną większość (łącznie 105 osób) stanowili parafianie. Natomiast 31 osób pochodziło spoza parafii. Nierozstrzygnięta jest sprawa 8 osób, przy których brak adnotacji o miejscu zamieszkania. Na podstawie niepełnych danych można jednak stwierdzić, że parafianie stanowili co najmniej 73% ogółu.

⁴⁴ Tamże, *passim*.

W początkowym okresie działalności bractwa (do I połowy XIX w.) wstąpiło do niego 887 osób. Najliczniejsze grupy wpisały się w następujących latach: 1771 – 81 nazwisk, 1779 – 79, 1780 – 111.

Analiza tabeli 1 wskazuje na duże różnice w ilości nowych członków przyjmowanych do bractwa w poszczególnych latach. Zauważyć można również, że w pewnych okresach brakowało chętnych. Pierwszych 15 lat istnienia bractwa (1770–1784) cechowało się dużą dynamiką rozwojową. W latach tych do bractwa wstąpiło łącznie 777 osób. Od 1785 r. do 1810 r. nie ma w księdze brackiej nowych wpisów, gdyż jak wspomniałem działalność bractwa, podobnie jak i innych zgromadzeń o charakterze dewocyjnym, została zakazana przez władze austriackie.

Odrodzenie się konfraterni nastąpiło w 1811 r. przypuszczalnie z inspiracji ówczesnego proboszcza Tomasza Przybyłowicza, który trafił do Krościenka w 1800 r. Liczba wpisów w pierwszych dwóch latach (1811 r. – 23 osoby, 1812 r. – 38 osób) wskazuje, że bractwo ponownie zaczęło przyciągać wiernych. Jednak w porównaniu z latami wcześniejszymi konfraternia traciła popularność. Widać to po ilości nazwisk. Łącznie w latach 1811–1818 (z przerwą 1816–1817) wstąpiło do niej 110 osób (średnio 18 osób rocznie). Znacznie zmniejszył się też udział osób spoza parafii. Księga bracka sporadycznie wymienia nazwiska ludzi z sąsiednich wsi. W analizowanym okresie z Targowisk wpisało się 7 osób, z Haczowa – 6, z Korczyny – 4. Pojedyncze wpisy dotyczą mieszkańców miast: Krosna – 1 osoba i leżącego około 50 km od Krościenka Tyczyna – 1 osoba.

Odnowienie bractwa w 1862 r. zaowocowało wstąpieniem do niego w tym roku 333 osób, z tego 41 pochodziło spoza parafii. Najliczniejszą grupę tworzyli mieszkańcy Haczowa – 18 ludzi. Byli też reprezentanci innych okolicznych wsi: Krościenka Niżnego – 9 wpisów, Komborni i Korczyny – po 4, Jabłonicy – 2 i Miejsca Piastowego – 1. Przystąpiło też 3 mieszkańców Krosna. Bardzo liczna rzesza nowych członków wpisana została w roku następnym (w sumie 214, w tym z parafii 201).

W następnych latach liczba wstępujących systematycznie malała. Analiza tabeli 2 pozwala stwierdzić, że duże grupy wiernych przystępowały do konfraterni w roku 1865 – 91 osób i 1866 – 74 osoby, tyle samo w 1876, natomiast w 1888 – 85 osób, a w 1895 – 82 osoby.

Tabela 1 Struktura członków bractwa wpisanych w latach 1770–1818 (według płci)

Rok	Ogółem osób	Mężczyźni		Kobiety	
		liczba	odsetek	liczba	odsetek
1770	144	76	52,7	68	47,3
1771	81	37	45,6	44	54,4
1772	51	9	17,6	42	82,4
1773	9	3	33,3	6	66,6
1774	6	1	16,6	5	83,4
1775	1	0	0	1	100
1776	49	18	36,7	31	63,3
1777	79	16	20,2	63	79,8
1778	56	17	30,3	39	69,7
1779	68	17	25,0	51	75,0
1780	111	40	36,0	71	64,0
1781	51	19	37,2	33	62,7
1782	24	7	29,1	17	70,9
1783	32	9	28,1	23	71,9
1784	14	8	57,1	6	42,9
1811	23	7	21,7	18	78,3
1812	38	12	31,6	26	68,4
1813	9	4	44,4	5	55,6
1814	16	3	18,7	13	81,3
1815	7	0	0	7	100
1818	17	4	23,5	13	76,5
Razem	887	305	34,4	582	65,6

Źródło: AP Liber... confraternitatis... 1770–1818, *passim*.

Ostatnie lata z wpisami nowych członków, począwszy od 1903 r., dowodzą, że bractwo traciło popularność, a po 1914 r. nikt już do niego nie wstąpił. Uwzględniając cały okres 1862–1914, można doliczyć się ogółem 1303 konfratrów.

Wspomniałem już, że znaczną część członków bractwa stanowili mieszkańcy innych, zazwyczaj sąsiednich wsi oraz okolicznych miast. Poza omówionymi już latami 1770 i 1862 liczne grupy wstępowały do niego także w: 1776 – 30 osób, 1779 – 28, 1865 – 29, 1867 – 23, 1875 – 25, 1876 – 52, 1881 – 23, 1888 – 50, 1895 – 52. Na podstawie tabeli

Tabela 2 Struktura członków bractwa wpisanych w latach 1862–1914 (według płci)

Rok	Ogółem osób	Mężczyźni		Kobiety	
		liczba	odsetek	liczba	odsetek
1862	333	62	18,6	271	81,4
1863	214	54	25,2	160	74,8
1865	91	15	16,5	76	83,5
1866	74	12	16,2	62	83,8
1867	62	10	16,1	52	83,9
1868	22	0	0	22	100
1869	21	0	0	21	100
1875	30	5	16,7	25	83,3
1876	74	8	10,8	66	89,2
1778	31	0	0	31	100
1879	18	2	11,1	16	88,9
1881	29	0	0	29	100
1888	85	2	2,3	83	97,7
1889	25	1	4	24	96
1890	1	0	0	1	100
1893	3	0	0	3	100
1894	31	1	3,2	30	96,8
1895	82	7	8,5	75	91,5
1897	16	0	0	16	100
1898	24	5	20,8	19	79,2
1899	25	2	8	23	92
1900	11	0	0	11	100
1901	16	0	0	16	100
1903	3	0	0	3	100
1910	1	1	100	0	0
1914	1	0	0	1	100
Razem	1303	187	14,3	1116	85,7

Źródło: AP Liber... confraternitatis... 1862–1914, *passim*.

5 można zauważyć, że w okresie 1770–1818 najwięcej członków bractwa pochodzących spoza parafii wywodziło się z Korczyny – 57, Haczowa – 30, Targowisk – 27 konfratrów. Inne okoliczne wsie reprezentowane były przez pojedyncze osoby.

Interesująca jest mapa terytorialnego pochodzenia członków bractwa. Należy tu wymienić oprócz wspomnianych już wcześniej następujące wsie: Jabłonica, Łęczany, Odrzykoń, Iwonicz, Budzyń, Sporne, Orzechówka, Kombornia, Wrocanka, Miejsce Piastowe. A z dalej położonych Golcową, Humniska, Lubenię i Kalembinę. Jak już pisałem, do bractwa wstępowali też mieszkańcy Krosna. Ogółem w analizowanym okresie było ich 19. Inne miasta reprezentowane w bractwie to Brzozów (8 osób), Pilzno, Dębowiec i Tyczyn (po 1 osobie). Także w drugim okresie istnienia (lata 1862–1914) bractwo miało ponadparafialny charakter – na 1303 osoby, które do niego wstąpiły, aż 425 (33%) pochodziło z różnych obcych miejscowości. Analiza tabel 4 i 5, podających pochodzenie terytorialne konfratrów w omawianym okresie, wskazuje, że najwięcej wpisanych wywodziło się z miejscowości sąsiadujących bezpośrednio z parafią.

Najliczniejsza grupa (110 członków) pochodziła z Haczowa, nieco mniejsze z Korczyny – 93 osoby, Komborni – 83 oraz Targowisk – 36. Inne podane w tabeli miejscowości w księdze brackiej pojawiały się sporadycznie. Podobnie jak w pierwszym okresie, także i w omawianych latach do bractwa wstępowali mieszkańcy miast podkarpackich. Pierwszeństwo należy przyznać Niebylcowi, z którego wpisało się 17 konfratrów. Niewiele mniej – 14 osób – wywodziło się z Krosna. Inne reprezentowane miasta to Strzyżów – 3 osoby i Brzozów oraz Dukla – po 1. Podsumowując, należy zauważyć, że w omawianym okresie konfratry wywodzili się (nie uwzględniając parafii krościenkiej) z 23 miejscowości.

Najliczniejsza grupa członków bractwa to chłopi, parafianie Krościenka Wyżnego: kmiecie, zagrodnicy, budnicy, chałupnicy i komornicy. Wielka liczba wpisów uniemożliwia wymienienie wszystkich nazwisk. Warto jednak wyeksponować przynajmniej niektóre osoby, pełniące różne funkcje publiczne. W 1771 r. wpisano do księgi brackiej Jędrzeja Pytra, w 1776 r. Tomasza Pelczara – wójtów gromady Krościenko Wyżne. W 1771 r. wstąpili fundatorzy ołtarza św. Jana Nepomucena w miejscowym kościele: Jan Kuźnar z żoną Reginą oraz Michał Kuźnar z żoną Anną, mieszkańcy Krościenka.

Wśród konfratrów można odnaleźć także służbę kościelną z sąsiednich parafii. W księdze brackiej pod rokiem 1774 widnieje wpis organisty haczowskiego Wojciecha Dębowicza. W 1777 r. przyjęto Mi-

Tabela 3 Struktura terytorialna członków bractwa spoza parafii, wpisanych w latach 1770–1818

Miejscowości	Lata											Razem										
	1770	1771	1772	1773	1774	1775	1776	1777	1778	1779	1780		1781	1782	1783	1784	1811	1812	1813	1814	1815	1818
Haczów	9	1	1		2	3	3			2	1	3	2			4		1			1	30
Korczyna	7	1	2	2		19			1	11	6	2	2					1			3	57
Kombornia	2							3													1	3
Krosno	7	6		2			3	1		1	3	5	3				1				6	19
Targowiska	3	1	1	1			3	1												1		27
Odrzykoń	1	1																				3
Wrocanka	1																					1
Iwonicz	1	1								1												2
Jabłonica						2				2		3	1									8
Budzyń																						2
Łęczany																						1
Sporne										2												2
Orzechówka																						1
Miejsce Piastowe																						1
Lubenia											5	1	1							1		8
Brzozów						1																1
Humniska						1																1
Tyczyn											1											1
Kalembina													1									1
Dębowiec																						1
Golcowa																						1
Pilzno																						1
Ogółem	31	12	4	5	3	0	30	4	1	28	14	13	7	0	0	4	0	3	2	0	11	172

Źródło: AP Liber... confraternitatis... 1770-1818, passim.

Tabela 5 Członkowie bractwa wywodzący się spoza okręgu parafialnego w okresie 1770–1914

Rodzaj miejscowości	Nazwa miejscowości	Okres		Liczba osób
		1770–1818	1862–1914	
Miasto	Krosno	19	14	33
	Niebylec	0	17	17
	Brzozów	8	1	9
	Strzyżów	0	3	3
	Dukla	0	1	1
	Tyczyn	1	0	1
	Pilzno	1	0	1
	Dębowiec	1	0	1
	Razem	30	36	66
Wieś	Korczyna	57	93	150
	Haczów	30	110	140
	Kombornia	3	83	86
	Targowiska	27	36	63
	Krościenko Niżne	0	17	17
	Jablonica	1	13	14
	Budzyń	8	8	16
	Łęczany	2	7	9
	Miejsce Piastowe	1	3	4
	Suchodół	0	4	4
	Odrzykoń	3	0	3
	Jasienica	0	3	3
	Wola Komborska	0	3	3
	Iwonicz	2	0	2
	Orzechówka	2	0	2
	Trześniów	0	2	2
	Malinówka	0	2	2
	Żyznów	0	2	2
	Wrocanka	1	0	1
	Lubenia	1	0	1

Tabela 4 Struktura terytorialna osób wywodzących się spoza parafii, wpisanych do bractwa w latach 1862–1914

Miejscowości	Lata												Razem		
Krosno	3													14	
Krościenko Niżne	9													17	
Kombornia	4	2	2	1	1									83	
Korczyna	4	3	1	7	10	3	2	1	16	4	7	13	4	5	93
Haczów	18	2	1	1	2	10			6	14	3	2	20	2	110
Jablonica	2	1	1						2	1				1	13
Wola Jasienicka															1
Targowiska		3	1		5	1	3	4	3	9		1			36
Miejsce Piastowe	1					1	1								3
Strzyżów												3			3
Łęczany					1				6						7
Malinówka														1	2
Budzyń		2	1		1				3	1					8
Brzozów			1												1
Wola Komborska												1			1
Bachórz			1												1
Trześniów										2					2
Niebylec															17
Jasienica														1	2
Żyznów			2												3
Suchodół														1	2
Turaszówka															4
Dukla															1
Ogółem	41	13	29	9	22	19	7	14	57	17	13	23	49	13	425

Źródło: AP Liber... confraternitatis... 1862-1914, passim.

Humniska	1	0	1
Kalembina	1	0	1
Sporne	1	0	1
Golcowa	1	0	1
Wola Jasieniicka	0	1	1
Bachórz	0	1	1
Turaszówka	0	1	1
Razem	142	389	531

Źródło: AP Liber... confraternitatis... 1770–1818, *passim*;
Liber... confraternitatis... 1862–1914, *passim*.

chała Kuźnarskiego, organistę w Targowiskach, a w 1782 r. Ignacego Jakubowskiego, organistę w Miejscu Piastowym.

Trzon bractwa tworzyli chłopci z parafii oraz innych miejscowości bliżej lub dalej położonych. Zestawienia obejmujące okres 1770–1818 ukazują, że wstąpiło do niego łącznie około 810 przedstawicieli stanu chłopskiego, co stanowiło 90% ogólnej liczby konfratrów. Warto jednak zaznaczyć, że w pierwszych latach (do 1778 r.) wśród wpisujących się znaczące grupy tworzyła szlachta (ogółem 38 osób). Dowodzą tego m.in. wpisy z pierwszego roku działalności. Łącznie do bractwa przystąpiło wówczas 15 szlachciców i szlachcianek. Część nich reprezentowała odległe miejscowości. Także w roku następnym pojawiły się nazwiska szlachty: Fabiana Sebastiana Wolskiego z ziemi przemyskiej, Onufrego Zygmunrowskiego, subdelegata bieckiego (ziemia krakowska), Jakuba Zachalskiego, ucznia kolegium krośnieńskiego, oraz Rozalii Pietraszewskiej z Krościenka Wyżnego. Również w kolejnym roku odnotowano kilka osób ze stanu szlacheckiego. Byli to Grzegorz Wolański z Krościenka Wyżnego (prawdopodobnie urzędnik dworski), Józef Rychalski, Marianna Chojnowska, Zofia Drozdowska (przy ich wpisach brak miejscowości) oraz Petronela Bukowska, łowczanka bielańska z Iskrzyni. W 1773 r. wpisali się Jan Nepomucen Madejski – uczeń kolegium krośnieńskiego i Julianna Piórecka, a w 1774 r. Marianna Dydyńska z ziemi sanockiej.

Więcej przedstawicieli tego stanu przystąpiło do konfraterni w 1776 r. W księdze brackiej zanotowano 5 nazwisk żeńskich: Ma-

Rychalska oraz Regina Jurkiewiczówna z Krościenka. Dwa lata później w bractwie znalazły się: Zofia Piątkowska, Konstancja Magielówna, Józefa Bachowiczówna, Marianna Morska, łowczanka przemyska, oraz stolnik sanocki Franciszek Bukowski z żoną Marianną.

Członkowie wywodzili się także ze środowisk mieszczańskich. Szczegółowa analiza okresu 1770–1818 r. pozwala stwierdzić, że było ich w sumie 16. Najliczniejsza grupa pojawiła się w 1779 r. – 6 osób.

Niejako z urzędu do bractwa wstępowały też księża. W pierwszym roku wpisało się 9 duchownych. Podobną ilość przyjęto w następnym roku. Było wśród nich 4 księża świeckich: Jakub Połoncki, proboszcz w Lubeni, Wojciech Januszkiewicz, kanonik kolegiaty brzozowskiej, Michał Borkowski, prebendarz z Odrzykonia, oraz Wawrzyniec Szląszkiewicz, komendarz haczowski. Pięciu kolejnych duchownych to zakonnicy: Franciszek Angelus, gwardian kapucynów z Krosna, oraz jezuici z tamtejszego kolegium: o. Ignacy Wojczyński, rektor, o. Kazimierz Grabiński, prefekt studiów i szkół oraz profesor teologii polemicznej, o. Augustyn Tobolski, kaznodzieja i prefekt biblioteki, a także o. Jan Błoński.

W następnych latach księża wstępowały do bractwa bardzo rzadko. Warto jednak wymienić z 1772 r. Kazimierza Abramowicza, wikariusza katedry przemyskiej, z 1776 r. – proboszcza z Humnisk Józefa Łaszewskiego, z 1778 r. – eksjezuitę z Krosna Gracjana Drogonia. Łącznie członkami konfraterni w analizowanym okresie zostało 22 księży.

W drugim przedziale czasowym (1862–1914) do bractwa nie wstępowały ani przedstawiciele szlachty, ani duchowieństwa spoza parafii. Zdarzały się tylko przypadki (o czym pisałem wcześniej) przyjmowania w szeregi konfraterni mieszkańców miast, głównie Krosna oraz Brzozowa.

Dane osobowe członków pozwalają ponadto określić strukturę płci konfratrów. Obrazują to tabele 1 i 2. Na podstawie danych zawartych w tabeli 1 należy stwierdzić, że wśród konfratrów dominowały kobiety. W latach 1770–1818 stanowiły prawie 66% badanej populacji. Przewaga mężczyzn (około 53%) zaznaczyła się jedynie w pierwszym roku oraz w roku 1784, kiedy zapisało się 8 braci oraz 6 sióstr.

W drugim okresie (1862–1914) dominacja kobiet była bardzo wyraźna. Stanowiły one prawie 86% członków konfraterni. W poszczególnych latach ich udział wśród nowo przyjętych wahał się od 75 do 100%. Można więc zauważyć, iż bractwo w tym okresie miało wyraź-

nie charakter żeński, choć przypuszczalnie najważniejsze funkcje nadal pełnili mężczyźni.

Bractwo św. Jana Nepomucena odegrało dużą rolę religijną i społeczną nie tylko w dziejach parafii krościeńskiej, ale także okolicznych miejscowości. Przez wiele dziesięcioleci pełniło funkcję centrum życia kościelnego, zrzeszając licznych wiernych oraz znaczne grupy duchowieństwa. Warta podkreślenia była rola bractwa w zwalczaniu plagi pijaństwa, która szerzyła się na początku XIX w. w całej Galicji. Można przypuszczać, że w jego obrębie tworzyły się silne więzi społeczne łączące konfratrów. Jego członkowie mieli zapewnione ważne dla ówczesnych dobra duchowe – odpusty, specjalne nabożeństwa, msze brackie oraz uroczyste pogrzeby z udziałem żyjących członków konfraterni⁴⁵.

ROMAN PELCZAR

St John Nepomuk Confraternity at the Parish Church of Krościenko Wyżne in 1770-1914

Summary

St John Nepomuk Confraternity was a devotional society established in 1770 with the permission of Pope Clement XIV. It continued intermittently until 1914. Its structure and functioning was regulated by statute, which also specified a range of indulgences available to members. The brethren's commitments were of a religious, social and moral nature. The confraternity was headed by a promotor, a function which belonged to the local parish priest. In his absence, this supervisory role fell to his vicar (deputy promotor). The promotor exercised a number of rights and duties with regard to the confraternity and its members. He shared the responsibility for the proper functioning of the society with some brethren elected for that purpose. Members of the confraternity met regularly at their masses and other religious services. New members were admitted during a religious ceremony in accordance with a special rite. By far the most admissions took place on 16 May, the feast of St John Nepomuk. The Confraternity recruited its members from all social classes in towns and villages throughout the diocese. In the parish of Krościenko Wyżne the membership roll included both men and women, the latter holding a huge majority.

⁴⁵ Por. S. L i t a k, *Struktura i funkcje parafii w Polsce*, w: *Kościół w Polsce*, red. J. K ł o c z o w s k i, t. 2 Kraków 1969, s. 464.